

Uitgeven als verzetsdaad

Dit jaar bestaat *De Bezige Bij* zestig jaar. De viering van het jubileum begint met een attractieve studie over de geschiedenis van de uitgeverij. Door Piet Calis

GEVAARLIJK DRUKWERK. EEN VRIJE UITGEVERIJ IN OORLOGSTIJD
DOOR HANS RENDERS
DE BEZIGE BIJ, 256 P., € 34,50

De weg die sommigen door het leven gaan, kan niet anders dan verrassend genoemd worden. Zoals de literatuurhistoricus Hans Renders in zijn boek *Gevaarlijk drukwerk* over de geschiedenis van *De Bezige Bij* in de bezettingstijd vertelt, was de latere directeur van die uitgeverij Geert Lubberhuizen tijdens de oorlog een student in de chemie. Op het eerste gezicht bereidde dat hem nauwelijks voor op het beroep dat hij later zo voortvarend zou uitoefenen. Maar bij nader inzien was het juist die studie die ervoor zorgde dat hij een naam van een document verwijderden kon zonder dat dit zichtbare sporen naliet, en dat was exact wat hij in die jaren weten moest. Daardoor kon hij immers meewerken aan de opvang van joodse kinderen die door een groep Utrechtse studenten aan de greep van de Duitsers onttrokken waren. Een belangrijk probleem werd daarbij al gauw hoe aan geld te komen voor hun levensonderhoud.

In die fase kwam voor het eerst ook de uitgever in Lubberhuizen naar voren. Toen hij in het voorjaar van 1943 het later beroemd geworden gedicht 'De achttien dooden' van Jan Campert in handen kreeg, moet hij als in een flits beseft hebben welke mogelijkheden hier lagen. Dat vers had Campert geschreven ter herinnering aan de eerste groep verzetsstrijders die tijdens de oorlog terechtgesteld was. Lubberhuizen besloot het gedicht te laten drukken en zijn vriend Fedde Weidema te vragen er een tekening bij te maken om het geheel als rijmprint in ondergrondse kring te verspreiden. Alleen al in de bezettingstijd zouden er vijftienduizend exemplaren van verkocht worden. Het succes hiervan leidde ertoe dat

Lubberhuizen samen met een groep medestudenten, onder wie Anne Maclaïne Pont, Charles van Blommestein en Rut Matthijsen, ook andere uitgaven begon te vervaardigen. In de loop der jaren kwamen zo meer dan zeventig rijmprinten en bibliofiele boekjes uit, wat naar schatting een bedrag van 800.000 gulden opleverde – in de munt van toen! Daarmee werd niet alleen het levensonderhoud van honderden joodse kinderen bekostigd, maar ook dat van ondergedoken kunstenaars en illegale werkers. De uitgeefactiviteiten zelf zouden tenslotte de basis vormen voor *De Bezige Bij*, die na de bevrijding in coöperatieve vorm zou worden voortgezet. De grootste attractie van Renders' *Gevaarlijk drukwerk* is wel dat hierin voor het eerst alle door deze uitgeverij gepubliceerde rijmprinten uit de bezettingstijd zijn herdrukt en wel in kleur, wat een ronduit schitterend resultaat oplevert. Dat is mede te danken aan Piet Schreuders, die de typografische verzorging van het binnenwerk op originele wijze heeft aangepakt. Vooral het gedeelte waarin de verschillende drukken van 'De achttien dooden' naast elkaar zijn geplaatst: een fraaie typografische symfonie. Verder is er een complete alfabetische bibliografie opgenomen van alle uitgaven die in die jaren bij de Bij uitgekomen zijn.

Gevaarlijk drukwerk opent met een schets van de geschiedenis van deze uitgeverij, waarbij Renders uiteraard gebruik maakt van allerlei gegevens die al door Richter Roegholt in zijn *De geschiedenis van De Bezige Bij 1942-1972* zijn vermeld. Hij weet daar overigens – door archiefonderzoek en gesprekken met enkele betrokkenen – saillante bijzonderheden aan toe te voegen, zodat een bewogen verhaal vol tekenende details ontstaan is.

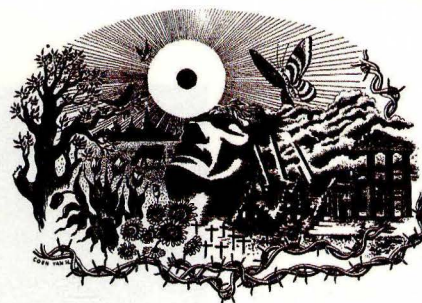
Daarbij wordt ruime aandacht besteed aan de politieke ontwikkelingen rond de uitgeverij, zoals de vraag

in hoeverre het publiceren van literatuur bijdroeg aan de strijd tegen de nazi's. Terwijl Henk van Randwijk dit eind 1944 in het kerstnummer van *Vrij Nederland* 'elitaire papierverspilling' noemde, gaf de kring rond de Bij verscheidene teksten uit, die helemaal niet politiek van karakter waren, maar wel getuigden van de wil om vrij te zijn en niet te buigen voor de dictatuur.

Renders meent dan ook dat het onderscheid dat al tijdens de oorlog gemaakt werd tussen illegale publicaties, die uitdrukkelijk tegen de nazi's gericht waren, en clandestiene uitgaven, die geen politiek karakter hadden, maar wel buiten het door de be-

Droeg het publiceren van literatuur bij aan de strijd tegen de nazi's?

zetter aangegeven kader gepubliceerd werden, 'niet volgehouden kan worden'. Voor de oorlogsjaren zelf had dat inderdaad weinig zin – het ging erom de weerstand over de hele linie (ook cultureel) te versterken – maar achteraf blijft het de moeite waard dat onderscheid te maken om duidelijker te kunnen aangeven hoe politiek geëngageerd de literatuur in die jaren is geweest. Daarbij is het natuurlijk wel zaak oog te houden voor de nuances tussen beide begrippen. Onmiddellijk na de bevrijding was het vooral de kwestie-Indonesië die

DE ACHTTIEN DOODEN

En of is maar twee meter lang en zaauw twee meter breed, wel kleiner nog is het stuk grond dat ik nu nog niet weet, maar waar ik naamsloos rusten zal, mijn makkers bovendien, wij waren achttien in getal, geen zal den avond zien.

O, lieflijkheid van lucht en land van Hollands vrije kust – eens door den vijand overmand, vond ik geen uur meer rust; wat kan een man, oprechte en trouw, nog doen in zulk een tijd? Hij kust zijn kind, hij kust zijn vrouw en strijdt den ijdel strijd.

Ik wist de taak die ik begon een taak van moeten zwaar, maar 't haert dat het niet laten kon schuive nimmer het gevaar; het weet hoe eenmaal in dit land de vrijheid werd geberd, voordat een vloekbire schernershand het anders heeft begerd, voordat die eden breekt en brakt het miselijk stuk besteed en Hollands landen binnenvaelt en brandzucht zijnen grond, voordat die aanspraak maakt op eer en zulk, gemaanscht geres, een land dwong onder zijn beheer en plunderde als een dief.

De natuurvanger van Berlijn pijpt nu zijn mel-die, zoowaar als ik strafs dood zal zijn, de liefste niet moet zie en niet meer linnen zal het brood noch slapen mag met haar-verwerp al wat hij bieft of bood, de sluwe vogelaar.

Gedenkt die deze woorden leest, mijn makkers in den nood en die hen nastaan 't allermeest in hunnen rampoed groot, zooals ook wij hebben gedachte aan eigen land en volk, er komt een dag na elke nacht, voorbij trekt ied're wolk.

Ik zie hoe 't eerste morgenlicht door 't hooge venster draalt – mijn God, maak mij het sterven lief, en zoo ik heb gefaald, gelijk een elk wel falen kan, schenk mij dan Uw genak, opdat ik liegens als een man als ik voor de loopgen sta.

JAN CAMPERT †

bij de Bij tot felle meningsverschillen leidde. Dat kwam door de uitgave van *Zes kaarsen voor Indië* van Leonhard Huizinga, bedoeld als propaganda voor 'de bevrijding van Nederlands-Indië': er werden liefst veertigduizend exemplaren door het Militair Gezag afgenomen. Dat was financieel een handige zet, maar het gaf een vervelende nasmaak bij al die auteurs, die mede via *De Bezige Bij* hun linkse idealen in het naoorlogse Nederland hoopten te verwezenlijken. Die nasmaak kon een halfjaar later niet helemaal worden weggenomen door het boek *Indonesische overpeinzingen*, dat ook bij de Bij uitkwam en waarin brieven opgenomen waren die de nationalistische voorman Sutan Sjahrir tijdens zijn gevangenschap in koloniale strafkampen geschreven had. Met hoeveel sympathie Renders ook over het uitgeversavontuur van de Bij schrijft, toch slaat hij met zijn vooral journalistieke aanpak nergens een hagiografische toon aan. Ook onaangename details worden niet uit de weg gegaan. Zo wordt de befaamde 'Moffenspiegel' met karikaturen van Karel Links hier integraal herdrukt: daarbij laat Renders de financiële perikelen rond deze uitgave, die bij de tekenaar tot grote ergernis geleid hebben, niet onvermeld. Alles bij elkaar is *Gevaarlijk drukwerk* een boek geworden waarmee de viering van het zestigjarig bestaan van *De Bezige Bij*, die dit jaar zal plaatsvinden, met allure is begonnen.

